

Nortoyeva Nodiraxon Muhammadaliyevna

ADChTI, Fransuz tili nazariyasi va amaliyoti kafedrasini o'qituvchisi

Sodiqov Javlonbek O'tkirbek o'g'li

XTA, 102 guruh

FRAZEOLIGIK DERIVATLARNI HOSIL QILISH JARAYONINI MODELLASHTIRISH

Annotatsiya: Ushbu maqolada frazeologik derivatlarni hosil qilish jarayonida tilshunoslikning muhim o'rganish muammolari hamda nomlarning modellashtirish sohasini chuqur o'rganishga qaratilgan masalalar ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: frazeologik derivatlar, frazeologik modellar, struktural-semantik, ko'p bosqichli modellar.

Аннотация: В данной статье рассматриваются важные лингвистические аспекты процесса формирования фразеологических дериватов, а также вопросы, связанные с углубленным изучением области моделирования номинативных единиц

Ключевые слова: фразеологические дериваты, фразеологические модели, структурно-семантические, многоэтапные модели.

Abstract: This article examines key linguistic issues in the process of forming phraseological derivatives, as well as topics related to the in-depth study of the modeling of nominal units.

Keywords: phraseological derivatives, phraseological models, structural-semantic, multi-stage models.

Frazeologik derivatlarni hosil qilish jarayoni tilshunoslikning muhim o'rganish muammolaridan biri bo'lib, nomlarning modellashtirish sohasini chuqur o'rganishga qaratilgan. Bu jarayon atrof-muhitda kuzatilgan bog'lanish turlarini aniqlash, ularni tartibga solish va umumlashtirish bilan bir qatorda, mazkur bog'lanishlarni aks ettirish uchun formal vositalarni ishlab chiqishni ham nazarda tutadi.

Frazeologik derivatlarni hosil qilish jarayonida ikki tuzilma o'rtasidagi munosabatlarni modellashtirish usuli qo'llaniladi. Lingvistikada bu usulning ahamiyati katta bo'lib, u til birligining yangi shakllarini yaratish va ularni tizimli tahlil qilish imkonini beradi. Masalan, N.M. Shanskiy frazeologik hosilalarni hosil qilish modellarining o'rganilishi til birikmalarining hosil qilish jarayonini yanada chuqurroq tushunishga olib kelishini ta'kidlagan. Uning fikricha, bu jarayon mexanik yig'ishdan farqli ravishda, aniq va puxta modellashtirishga asoslanadi.

Shanskiyning so'zlariga ko'ra, til tizimidagi so'z va frazeologik birliklarni modellashtirish jarayonida ma'lum grammatik va semantik qoidalar doirasida yangi birikmalar yaratiladi. Bu jarayon murakkabligi bilan ajralib turadi, chunki u hosil qilish proporsiyalarini kuzatish va ularni tilning boshqa komponentlari bilan integratsiyalashni talab qiladi.

Frazeologik hosil qilish jarayonini modellashtirish qonuniyatlarni tizimli ravishda tushuntirishga yordam beradi. Bu usul FE'larni hosil bo'lish mexanizmlarini aniqroq kuzatishga imkon yaratadi, bunda model faqat strukturaviy sxema yoki frazeologik formula sifatida tushuniladi. Mazmun rejasiga ega bo'lmagan, faqat tashqi ko'rinishga asoslangan bu

modellardan foydalanish frazeologik birliklarning qoidalari va qonuniyatlarini shakllantirish uchun muhim hisoblanadi.

Frazeologik hosil qilishda turli modellar qo'llaniladi. Quyida asosiy modellar va ularning misollari keltirilgan:

1. Struktural-semantik alohidalash modeli:

○ **Misol:** "Hayot – bu faqat pivo va qiziqchiliklar" → "pivo va qiziqchiliklar" (hayotdagi vaqtinchalik zavq-shodliklar, chuqur ma'noga ega bo'lmagan quvonch).

○ **Izoh:** Bu model semantik jihatdan birlikni alohidalash orqali yangi ma'no yaratadi.

2. Struktural-semantik kengaytirish modeli:

○ **Misol:** "Man qilinadigan meva" → "Man qilinadigan meva eng shirin" (eng xohlagan narsangiz).

○ **Izoh:** Ma'noni kengaytirish orqali birlik yanada boyitiladi.

3. Struktural-semantik modellarni qayta ishlash:

○ **Misol:** "Yog'ochda yotib qolgan kishi kabi" → "Yog'ochni qo'ygan joyda yotish" (javobgarlikni qabul qilish).

○ **Izoh:** Ma'no va tuzilish o'rtasidagi o'zaro bog'lanish qayta tahlil qilinadi.

4. Struktural o'zgarish modeli:

○ **Misol:** "Shamol yurganda yelkaningizni ko'taring" → "Shamol yurganda yelkaningizni yasang" (tezkor harakat qilish va imkoniyatlardan foydalanish).

○ **Izoh:** Ushbu modelda faqat ifoda rejasi o'zgaradi, semantik ma'no saqlanib qoladi.

5. Struktural-semantik kontaminatsiya modeli:

○ **Misol:** "Qimmatbaho oltinni qoplash" + "Liliyani bo'yash" = "Liliyani qoplash" (behuda harakat qilish).

○ **Izoh:** Bir necha frazeologik birliklarning semantik integratsiyasi orqali yangi birikma hosil bo'ladi.

Frazeologik modellar ko'pincha ko'p bosqichli jarayonni o'z ichiga oladi:

• **Misol:** "Bir qush qo'lda, ikki qush bushda" → "bir qush bushda" (aldovchi orzu) va "bir qush qo'lda" (ishonchli natija).

• **Misol:** "So'nggi jarimaga bor" → "so'nggi himoya" (qarshilik), "so'nggi kurash" (oxirgi jang), va "so'nggi jarima" (so'nggi sinov).

Frazeologik hosil qilish modellarini o'rganish natijasida quyidagi natijalarga erishiladi:

1. Til tizimidagi frazeologik birliklarning shakllanish qonuniyatlari aniqlanadi.

2. Turli til birliklari o'rtasidagi semantik va grammatik bog'lanishlar chuqurroq tahlil qilinadi.

3. Modellashtirish jarayonida frazeologik tizimning rivojlanishi uchun yangi usullar ishlab chiqiladi.

Yuqoridagilar asosida frazeologik birliklar tasodifiy emas, balki ma'lum til mexanizmlari asosida shakllanishini tushunish mumkin. Bu jarayon tilning boyligini oshirish va uning dinamik rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Шанский Н.М. Деривация слов и фразеологических оборотов: – Самарканд, 1970. – Вып. 178. – С. 249-259.

2. Бенвенист Э. Общая лингвистика. Пер. Ю. Караулова и др. – Москва, 2002. – 448с.
3. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Лингвострановедческая теория слова. – Русский язык, 1980. – 320с.
4. DUBOIS, J., F. DUBOIS-CHARLIER . La dérivation suffixale en français, Paris, 1999
5. Нортоева. Н.М (2024). СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ДЕРИВАТОВ. *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research*, 11(09), 27-28.
6. Muhammadaliyeva, N. N. (2023). Communicative-pragmatic direction in the study of phraseological units and their derivatives in French and Uzbek. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH* ISSN: 2277-3630 *Impact factor: 8.036*, 12(01), 49-50.